

dr hab. Danuta Gierczyńska, prof. UP
Uniwersytet Pomorski w Słupsku, Instytut Filologii
Ul. Słowiańska 8
76-200 Słupsk

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Raman Shcherbau, *Przekład współczesnej literatury białoruskiej od roku 1991 na język polski: Uładimir Arlou*. Gdańsk 2023, ss. 161.

1. Tytuł i problem rozprawy

Mgr Raman Shcherbau w przedstawionej rozprawie doktorskiej podjął się opracowania problematyki związanej z przekładem literatury białoruskiej od 1991 roku na język polski oraz kompleksowego rozpatrzenia polskiego kontekstu twórczości Uładimira Arlou'a w Polsce, jego obecności w kraju i recepcji jego twórczości. W rozprawie możemy wyodrębnić dwa rodzaje recepcji: recepcję artystyczną w kontekście badań nad białoruską literaturą w Polsce, a także recepcję jednego dzieła tego pisarza *Niepodległość – to...* na przykładzie analizy trzech przekładów na język polski, dokonanych przez polskich tłumaczy literatury rosyjskiej Czesława Seniucha, Cezarego Golińskiego i Jana Maksymiuka. Podczas analizy brano pod uwagę taktykę tłumaczeniową stosowaną przez tłumaczy podczas pracy z oryginalnym tekstem białoruskim. Wybór tekstu dla analizy uzasadnia jego znaczenie dla współczesnej literatury białoruskiej pod względem kulturowym i społeczno-politycznym, a także obecność w nim ważnych zagadnień bezpośrednio związanych z szeroko rozumianą problematyką przekładu. Za potrzebą podjętych badań przemawiał brak dotąd analitycznych opracowań, zwłaszcza pod kątem zaproponowanej metodologii. Na potrzeby niniejszej rozprawy doktorant zwrócił się ku różnym metodom przy analizie materiału: historyczno-biograficznej, kulturowo-historycznej, literaturoznawczej, a także analizy kulturologicznej, tłumaczeniowej jako odmiany analizy lingwistycznej. Analiza przekładu w zakresie użycia wybranych środków stylistycznych w tekście literackim polegała na porównaniu wersji oryginalnej z przekładami pod względem leksykalnym, stylistycznym i syntaktycznym. Celowość i zasadność sformułowania tematu doktorant uzasadnił we wstępie w ramach przedstawienia problemu i celu pracy. /Wstęp, s. 5-15/. Po przeczytaniu rozprawy należy stwierdzić, iż scharakteryzował kontekst historyczny i kulturowy rozwoju języka i literatury białoruskiej, ukazał specyfikę etnolingwistyczną

społeczeństwa białoruskiego oraz wpływ czynników pozaliterackich na stan współczesnego języka białoruskiego, a także główne nurty rozwoju literatury białoruskiej na przełomie XX i XXI w., scharakteryzował stan literatury współczesnej w Polsce w kontekście koncepcji recepcji: wymienił główne ośrodki naukowe i wydawnicze zajmujące się badaniem i promocją współczesnej literatury białoruskiej w Polsce oraz autorów tłumaczeń i tłumaczy, biegle przeprowadził analizę materiału badawczego, wskazał główne dominanty translatorskie przy tłumaczeniu na język polski, przeanalizował trzy polskie przekłady wybranego eseju, określił taktykę transformacji i wybrał strategie tłumaczeniowe. Analiza przekładów wymagała od badacza skoncentrowania się na porównaniu oryginału i tłumaczeń, uwzględnienia odbioru kultury w przekładzie, a także zachowania wierności oryginałowi. Analizie poddane zostały nazwy własne, realia, mowa potoczna, regionalizmy oraz wulgaryzmy w oparciu o strategie translatorskie, które zastosowali tłumacze. Bazą teoretyczną do przeprowadzenia analizy środków stylistycznych była specyfika przekładu literackiego, a także styl U.Arloua jako problem tłumaczenia.

Niniejsza rozprawa ma charakter interdyscyplinarny, gdyż dotyczy różnych aspektów szeroko rozumianej komunikacji międzykulturowej, dialogu kultur, wielokulturowości, problematyki dwujęzyczności i rozwoju literatury w środowisku dwujęzycznym, problemów translatorskich związanych z aspektami recepcji literatury oryginalnej i tłumaczonej, koncepcji dominant tłumaczeniowych, intertekstualności.

Godny podkreślenia jest fakt, że Autor rozprawy ma już na swym koncie zestaw publikacji, związanych z tematem doktoratu. Świadczy to o Jego ugruntowanej pozycji jako badacza, o tym, że dobrze „wszedł w temat” rozwinięty w postaci doktoratu.

2. Struktura rozprawy

Dysertacja doktorska mgra Ramana Shcherbau napisana w j. rosyjskim obejmuje 161 stron wydruku komputerowego formatu A 4. Praca składa się ze Spisu treści, Wstępu, który zawiera wszystkie elementy konieczne z metodologicznego punktu widzenia, czterech rozdziałów, Zakończenia, Streszczenia w języku polskim i angielskim, Aneksu 1. Zdjęcia, Wykazu zdjęć, Bibliografii.

Podział na cztery rozdziały jest logiczny i uzasadniony.

W pierwszym rozdziale *Sytuacja językowa i polityczna w niepodległej Białorusi i jej wpływ na rozwój literatury* dokonano przeglądu głównych etapów rozwoju białoruskiego języka literackiego, pisarstwa i rozwoju literatury białoruskiej od okresu staroruskiego do XXI wieku.

Jednym z wyznaczonych zadań było podkreślenie istnienia długiej tradycji języka mówionego i pisanego na ziemiach, na których kształtował się i rozwijał współczesny etnos białoruski i jego język oraz odnotowanie etapów jego rozwoju i schyłku w określonych okresach historycznych w kontekście istnienia i funkcjonowania języka i literatury białoruskiej w XX-XXI wieku. Zasadnym było określenie statusu języka białoruskiego we współczesnym społeczeństwie białoruskim i przedstawienie czynników pozajęzykowych, które wpływają na rozwój literatury białoruskiej, znajdującej się pod dominacją języka rosyjskiego na wszystkich poziomach życia społeczeństwa białoruskiego /s. 16-43/.

W drugim rozdziale *Nowoczesna literatura białoruska w Polsce: aspekty recepcji i przekładu* zaprezentowano koncepcję recepcji artystycznej w kontekście badań nad białoruską literaturą w Polsce. Dokonano przeglądu głównych ośrodków uniwersyteckich, zajmujących się tą problematyką, a także głównych wydawnictw, wydających przekłady literatury białoruskiej w Polsce ze wskazaniem pozycji bibliograficznych publikowanych przekładów /s.44-55/.

Rozdział trzeci - *Uładimir Arłou – Europejski Poeta Wolności* – poświęcony jest twórczości Uładimira Arłoua i jej specyfice ideowej, artystycznej, gatunkowej i tematycznej, a także przekładowi utworów pisarza na język polski. Doktorant stawia pytanie na ile interesujące i aktualne dla polskiego odbiorcy będą poruszane przez pisarza tematy oraz jak polskie tłumaczenia jego dzieł wpływają na postrzeganie i interpretację jego twórczości w kontekście polsko-białoruskiego dialogu kulturowego. Przebadano wszystkie wydania polskich przekładów Uładimira Arłoua, szczególną uwagę poświęcając tłumaczom, ich doświadczeniu tłumaczeniowemu, kompetencjom językowym i kulturowym w pracy z tekstem białoruskim /s. 56-74/.

W rozdziale czwartym *Tłumaczenia eseju Uładimira Arłoua „Niepodległość – to... na język polski* przeanalizowano przekład konkretnego dzieła U. Arłoua na język polski. Wybór tekstu do analizy uzasadnia jego znaczenie dla współczesnej literatury białoruskiej pod względem kulturowym i społeczno-politycznym, a także obecność w nim ważnych zagadnień bezpośrednio związanych z szeroko rozumianą problematyką przekładu. Esej *Niepodległość – to...* jest jednym z najważniejszych i najsłynniejszych dzieł U. Arłoua, przetłumaczonym na ponad dwadzieścia języków obcych i jest swego rodzaju dokumentem swoich czasów. Tekst eseju jest napisany na pograniczu literatury pięknej i publicystyki. Wyróżniają go cechy charakterystyczne takie, jak obecność elementów intertekstualnych, inkluzji rosyjskojęzycznych i nazw realiów, co czyni go wyjątkowym materiałem dla badań przekładoznawczych. W badaniu zastosowano koncepcję dominanty przekładu, która pomogła zidentyfikować główne problemy w kontekście przekładu literackiego badanego tekstu, analizę

jego specyfiki, rodzaju i głównych właściwości, które tłumacz musi wziąć pod uwagę, aby przekazać pełne znaczenie w tłumaczonym tekście. Wśród trzech głównych dominant translatorskich wyszczególniono: wielokulturowość tekstu eseju, intertekstualność i pokrewieństwo językowe jako cechę łączącą język oryginału oraz język przekładu. Przeanalizowano trzy przekłady eseju na język polski autorstwa Czesława Seniucha, Cezarego Golińskiego i Jana Maksimiuka. Podczas analizy brano pod uwagę taktykę tłumaczeniową stosowaną przez tłumaczy podczas pracy z oryginalnym tekstem białoruskim /s. 75-124/.

Cała konstrukcja rozprawy doktorskiej jest logiczna i konsekwentna. Kluczowy dla konstrukcji rozprawy oraz chyba najbardziej wartościowy naukowo jest rozdział czwarty. Treść kolejnych rozdziałów mieści się w temacie rozprawy. Co prawda dalekie od względnej równowagi są proporcje między poszczególnymi rozdziałami, np.: I rozdział liczy 27 stron, II liczy tylko 11 stron, trzeci - 18 stron, a rozdział IV – 49 stron. Pierwsze trzy rozdziały stanowią część teoretyczną pracy, a rozdział czwarty część praktyczną. Ponadto rozdziały nie posiadają zwięzłego wprowadzenia, a także końcowego podsumowania.

W Zakończeniu /s.125-133//, podsumowując, Autor stwierdza, że „Uładimir Arłou zdobył sympatię wielu czytelników w Polsce, a jego twórczość stała się dostępna dla polskich odbiorców dzięki pracy polskich tłumaczy”.

3. Metoda rozprawy

Treść rozprawy świadczy o tym, że Autor z należytą starannością przebadął źródła i obszerną literaturę przedmiotu. Porusza się z dużą swobodą w całym gąszczu szczegółowych wątków, które porządkuje zgodnie z przyjętą strukturą pracy. Doktorant w sposób poprawny posługuje się różnymi metodami badawczymi, typowymi dla interdyscyplinarnych opracowań, w omawianym przypadku w oparciu o metody lingwistyczne, literaturoznawcze i kulturoznawcze. Jednocześnie dokonał analizy źródeł, poddając je krytycznej interpretacji. Uwzględnił w interpretacji liczne komentarze i obszerną literaturę pomocniczą. Przyczyniło się to do trafnego usystematyzowania materiału zebranego w wyniku analizy tekstów źródłowych, do jego uporządkowania zgodnie z hierarchią ważności zawartych w nim treści, dotyczących postawionego w pracy problemu. Słusznie zastosował te metody, ponieważ przekład eseju Uładimira Arłou wyjątkowo wyraziście odzwierciedla realia kulturowe, socjalne i społeczno-polityczne. Analiza nazw własnych, nazw realiów, regionalizmów, wulgaryzmów wymaga przywołania wiedzy nie tylko lingwistycznej, ale także pozalingwistycznej. Poprawne wykorzystanie bogatego materiału, a także próby własnych dopowiedzeń, będących

rozwinięciem prezentowanych poglądów pozwala na pozytywną ocenę pracy pod względem merytorycznym.

4. Ocena merytoryczna

Przeanalizowane przez Autora recenzowanej rozprawy źródła i opracowania w sposób wyczerpujący przedstawiły zakresloną w temacie pracy problematykę. Autor dysertacji wykazał się dobrą znajomością zagadnień związanych z recepcją dzieła literackiego i teorią przekładu. Niniejsza rozprawa jest próbą spojrzenia na recepcję twórczości pisarza i recepcję dzieła literackiego z szerszej, interdyscyplinarnej perspektywy. Na pozytywną ocenę recenzowanej rozprawy doktorskiej składa się szczegółowa analiza porównawcza przekładu nazw własnych, realiów, regionalizmów, wulgaryzmów na język polski pod względem jego ekwiwalencji na poziomie tekstowym oraz funkcjonalnym. I chociaż Autor rozprawy przyznaje, że w przekładach Czesława Seniucha, Cezarego Golińskiego i Jana Maksimiuka w większości przypadków zachowane zostają funkcje nazw własnych, to jednak istnieją zróżnicowane strategie tłumaczenia w przypadku przekładu imion z różnych grup kulturowych. mianowicie podział na imiona rosyjskie i imiona polskie. W pierwszej grupie najczęściej stosowanym sposobem jest transkrypcja, natomiast w przypadku polskich nazw własnych strategia zmienia się zasadniczo, gdyż obowiązkiem tłumaczy jest tu zaznaczenie ich „polskości”, w związku z czym stosowana jest również, oprócz polskich ekwiwalentów /*Grażynka, Izaak, Wołga*/, transkrypcja – ale tym razem polska /*Misza, Alosza*/. W przekładzie rosyjskich realiów, wulgaryzmów tłumacze wykorzystują całą gamę strategii tłumaczeniowych: kalka, rozszerzenia, przypisy, transkrypcje. Autor rozprawy wskazuje również na wybranych przykładach odstępstwa od oryginału, wśród których wyróżnia: użycie nieodpowiedniej metody tłumaczenia, nieprawidłową transkrypcję, niekonsekwencję w przyjętej metodzie, w odmianie nazwy, w zapisie nazwy czy też nieuwagę tłumacza.

5. Ocena treści

W warstwie merytorycznej praca zawiera wiele cennych wniosków i refleksji. Mgr Raman Shcherbau z materiału źródłowego wyselekcjonował trafnie poglądy ściśle związane z tematem swojej rozprawy. Wykorzystując treści zawarte w źródłach opracował teoretyczną bazę badania, ukazał recepcję pisarza Uladimira Arłoua w Polsce, a także dokonał analizy przekładu wybranych środków stylistycznych na materiale eseju „*Niepodległość – to...*” Jego celem było ukazanie problemu recepcji przekładu współczesnej literatury białoruskiej w Polsce

na przykładzie analizy trzech przekładów eseju, określenie strategii translatorskich, zastosowanych przez tłumaczy, a także uwzględnienie komentarza, który określał dobór użytego typu przekładu. Zebranie i usystematyzowanie materiału badawczego dało podstawę do nowatorsko rozwiniętego opracowania. Jest ono jednym z podstawowych osiągnięć omawianej rozprawy.

Niektóre wyartykułowane wątpliwości nie umniejszają walorów treściowych rozprawy. Mocną stroną recenzowanej rozprawy jest jej aspekt merytoryczny. Dlatego też zdecydowanie zasługuje na publikację, naturalnie po usunięciu niektórych drobnych przeoczeń, usterek w interpunkcji i błędów technicznych.

6. Ocena formalna

Pozytywnie należy ocenić stronę formalną opracowania. Wydruk w języku rosyjskim przygotowany jest starannie od strony technicznej. Doktorant formułuje wnioski precyzyjnie i poprawnie. Praca mgra Ramana Shcherbaua została napisana poprawnie i bardzo starannie pod względem językowym, choć czasem pojawiają się drobne przeoczenia i usterki w interpunkcji. Zdarzają się też drobne błędy techniczne.

7. Bibliografia

Recenzowana praca mgra Ramana Shcherbau została należycie udokumentowana, co potwierdzają poprawnie sporządzone przypisy oraz załączona bibliografia /152-161/. Zestawienie bibliograficzne jest obszerne i zasadniczo kompetentnie sporządzone. Bibliografia zawiera opracowania monograficzne, krytyczno-literackie i prace metodologiczne polskich, rosyjskich i białoruskich badaczy: lingwistów, językoznawców, literaturoznawców, a także filozofów. Poprawna analiza tekstów tak zróżnicowanych w formie i treści wymagała sporych umiejętności doktoranta. Mgr Raman Shcherbau sprostał temu trudnemu zadaniu. Podeszedł do tekstów źródłowych z obiektywnym naukowym dystansem, wydobyl z nich treści ważne w aspekcie postawionego w pracy celu.

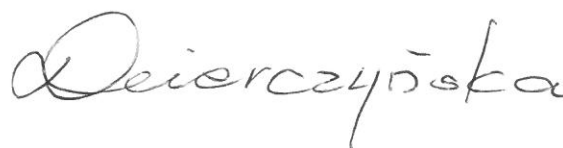
8. Wniosek końcowy

W ostatecznej ocenie można stwierdzić, że praca jest dojrzała, samodzielna i w dużej mierze twórcza. Autor recenzowanej rozprawy na podstawie przeanalizowanego materiału potrafił zaprezentować własne przemyślenia. Widać u niego opanowanie warsztatu naukowego,

zwłaszcza umiejętne korzystanie z metod badawczych. Wartość pracy wynika także z jej interdyscyplinarności, z tego, że przedstawia i rozpatruje komunikację międzykulturową, wielokulturowość, problematykę dwujęzyczności i rozwoju literatury w środowisku dwujęzycznym.

Stwierdzam zatem, iż przedstawiona rozprawa, zarówno od strony merytorycznej jak i formalnej, spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim określonym w Ustawie „O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki”. Przedkładam zatem Radzie Dyscypliny Językoznawstwo Uniwersytetu Gdańskiego wniosek o dopuszczenie mgra Ramana Shcherbau'a do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Słupsk, dnia 05 września 2023 r.

dr hab. Danuta Gierczyńska, prof. UP

